

УДК 811.161.2

Н. М. Карікова

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Дві статті від одного автора: (Про спроби Юрія Шевельова дати належну оцінку мовознавчому доробку Василя Сімовича)

Відрадно, що сьогодні, на початку XXI століття, уже нікому (принаймні з кола інтелігенції) не потрібно розказувати, хто такий Юрій Шевельов і що для нас, українців, значить постать Василя Сімовича. Хоча якихось 30 років тому ім'я першого було майже не відоме культурним верствам українського населення, ім'я ж другого старанно замовчувалося, а якщо й зринало, то тільки вкупі з прикметником «буржуазний» [див. 13:13]. Як згадує Л. Ткач, у 1990 році, коли вона готувала свої перші публікації про Василя Сімовича, відомостей про життя й діяльність ученого було обмаль [див. 13:13–14]. На щастя, сьогодні ми маємо досить повну біографію цієї непересічної особистості [див.: 1; 5; 7; 13; 14; 15; 16 та ін.]. Отже, на основі цих джерел ми й подаємо основні факти з життєпису Василя Сімовича.

Василь Іванович Сімович народився 9 березня 1880 року в с. Гадинківці (нині Гусятинський район Тернопільської області) в сім'ї сільського дяковчителя. Він був шостою, наймолодшою дитиною в родині (окрім цих, було ще дві дитини від першого батькового шлюбу). У п'ятирічному віці Василь втратив батька, тож матері хлопця довелося зводити на ноги всіх дітей самій. За спогадами Марії Ясеницької, всі діти Сімовичів були талановиті, й усі власними силами здобули собі освіту [19:433]. Василь самотужки вивчився грамоти, до гімназії ходив у Станіславі (1899 р.), філософічний факультет закінчив у Чернівецькому університеті (1904 р.) [2:440]. В. Сімович був улюбленим студентом Степана Смаль-Стоцького, взаємини з яким були настільки дружніми, що останній довірив Сімовичу хатнє виховання своїх синів – Романа й Нестора [14:6]. Успішно склавши іспит на вчителя середніх шкіл

(1905 р.), він залишився працювати в Чернівцях. Дебют В. Сімовича як лінгвіста відбувся після публікації у 1911 році розвідки «Декілька слів про науку граматику української мови в наших середніх школах» [14:6]. Під керівництвом Смаль-Стоцького В. Сімович написав і захистив дисертацію, здобувши науковий ступінь доктора філософії (1913 р.)¹. Як зазначає Ю. Шевельов, чернівецький період життя Сімовича заповнювало вчителювання в міській учительській семінарії та активна участь в українському політичному житті (у ті роки він був технічним редактором газет «Гасло» і «Селянин» (1902–1904 рр.), зорганізував видавництво «Січ» (1901–1902 рр.), редагував книжки для молоді, газету «Буковина» (1904–1906 рр.), разом із С. Смаль-Стоцьким організував «університет для селян» у Чернівцях (1909–1911 рр.), був директором театральних вистав і т. ін.). У цей же період В. Сімович одружився (1909 р.) з Ізидорою Ільницькою, яка теж учителювала [14:6].

Від 1914 року, із початком Першої світової війни, і до 1920 року В. Сімович від імені Союзу Визволення України працював у таборах для українських військовополонених, що були розташовані на території Австрії (Фрайштадт) та Німеччини (Раштатт). За цей період Сімович спробував себе не тільки у викладанні курсів з історії української мови та літератури, з історії педагогіки, психології, логіки та ін., а і як організатор шкіл, курсів, читалень, театральних груп, друкарень тощо [14:6]. До жовтня 1923 року В. Сімович перебував у Берліні (від 1920 по 1923 р. він працював у видавництві Якова Оренштайна). Наприкінці 1923 року він переїхав до Праги – «головного центру української еміграції», де дістав посаду професора Українського Високого Педагогічного Інституту імені М. Драгоманова, а пізніше (1926–1930 рр.) – його ректора [14:6]. Окрім того, Сімович став активним членом Празького Лінгвістичного Гуртка, був одним з ініціаторів та учасників українських наукових з'їздів у Празі (1926 р., 1932 р.) [8:14].

¹ Дисертацію на тему «Дієслово в писаннях Йоаникія Галятовського» В. Сімович так і не опублікував, хоча частина його праці все ж таки була оприлюднена 1930 року як окрема стаття під назвою «Спроби перекладів Св. Письма в творах Й. Галятовського» [див. 14:6].

На початку 1930-х років В. Сімович повернувся до Львова, де пристав на запрошення Львівського Товариства «Просвіта» редагувати публікації. Згодом він долучився до редагування філологічних томів «ЗНТ імені Шевченка» (1936 р.), а пізніше – часопису «Сьогодні й минуле» (1939 р.). Два роки завідував кафедрою української мови у Львівському університеті, а також був деканом його філологічного факультету (1940–1941 рр.). У липні 1941 року був обраний на посаду ректора названого університету, але німецька окупаційна влада не дозволила відкрити навчальний заклад. 13 березня 1944 року Василь Сімович помер від раптового серцевого нападу.

За мету розвідки ми визначили – через зіставний аналіз двох статей, що були написані Юрієм Шевельовим, спробувати з'ясувати, як науковець оцінює мовознавчий доробок відомого українського лінгвіста Василя Сімовича. Актуальність проблеми полягає у потребі переосмислення сучасними лінгвістами того наукового доробку, що його виробили українські мовознавці 20–30-х років ХХ століття. На особливу увагу заслуговують мовознавчі праці В. Сімовича (одного з яскравих представників тогочасного нормалізаторського процесу), подані в оцінці знаного славіста Ю. Шевельова. Слід зазначити, що науковий доробок В. Сімовича як мовознавця досліджували М. Білоус, О. Горбач, Н. Гуйванюк, Л. Гумецька, О. Кацімон, П. Ковалів, Ю. Редько, В. Русанівський, З. Терлак, Л. Ткач, Ю. Шевельов та ін. [див.: 1; 2; 3; 4; 6; 7; 9; 10; 11; 12; 18; 20]. Нашу увагу привернули дві статті від одного автора – Юрія Шевельова, що були написані в різні періоди його життя та за різних обставин². Із цього погляду зазначену проблему ще не було досліджено.

² Звертаємо увагу на той факт, що ми свідомо не залучили до розгляду інших мовознавчих праць Ю. Шевельова, де згадувано ім'я В. Сімовича (як-от: «Покоління двадцятих років в українському мовознавстві»; «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941): стан і статус»; «Внесок Галичини у формування української літературної мови»; «Історична фонологія української мови» та деякі інші), тому що найчастіше ці згадування мають побіжний характер і подаються або як коментар, або ж як покликання на ту чи ту Сімовичеву працю. Докладний ґрунтовний аналіз мовознавчого доробку В. Сімовича, або його «науковий портрет», знаходимо лише у двох спеціальних розвідках Ю. Шевельова, розгляд яких і пропонуємо в цій статті.

Перша стаття Ю. Шевельова «Незаступна втрата. Василь Сімович – мовознавець» з'явилася у львівському журналі «Наші дні» за 4-5 ч. 1944 року. Обсягом дві друковані сторінки, ця стаття по суті є некролог, який Ю. Шевельов написав як тільки дізнався про наглу смерть свого вчителя. У цій «стислій і похапцем написаній статті» Ю. Шевельов не подає якихось біографічних даних про дитячі та юнацькі роки Сімовича, а накреслює лише «науковий профіль» мовознавця [17:427]. Усі більш-менш значимі Сімовичеві праці Ю. Шевельов розподіляє на три цикли: перший – це роботи з історичної морфології й фонетики української мови включно з розвідками, присвяченими українській ономастиці («Українське *що*» (1928 р.), «Zur Frage *e/o* im Ukrainischen» (1932 р.), «До морфології українських прикметників» (1933 р.), «Про поголоснене українське *л*» (1936 р.), «Українські іменники чоловічого роду на *-о*» (1929 р.), «Українські чоловічі ймення осіб на *-но*» (1931 р.), «Історичний розвиток українських чоловічих хресних імен» (1931 р.); другий – роботи з історії української граматики й правопису («Грамматика Лучкая» (1931 р.), «Правописні системи Драгоманова» (1932 р.), «Йозеф Іречек і українська мова» (1931 р.); третій – стилістичні праці («Спроби перекладів святого письма в творах Галятовського» (1930 р.), «Дещо про Шевченкову архаїзовану мову» (1939 р.), «"Недосвіт" у Шевченка» (1941 р.). Окремо, поза циклами, Ю. Шевельов ставить статтю «Рідна мова й інтелектуальний розвій дитини» (1934 р.), яка, на його думку, є важливою «для розуміння загальномовознавчих поглядів Сімовича» [17:427–428]. Усі названі праці, в основі яких «виразно лежить фонологічна метода», за словами Ю. Шевельова, «забезпечують йому [Сімовичеві] тривале місце в розвитку нашого мовознавства» [17:427–428]. Ю. Шевельов підкреслює, що «величезна заслуга Сімовича» полягає «в прищепленні цієї методи в українському мовознавстві», що «самий підхід, його методологія справді **піднесли наше мовознавство на новий і незмірно вищий щабель**» (виділення наше – *Н. К.*) [17:428]. «Розуміння мови як системи, як цілісної структури, де всі елементи органічно пов'язані один з одним, де, як в організмі, найменша зміна одного повинна

спричинити зміну, переорієнтування або переосмислення інших», і де «кожну зміну в мові можна пояснити, тільки зрозумівши її в усій системі мови», дозволило В. Сімовичу застосувати фонологічну систему до пояснення історичних змін у мові й саме цим **сказати «справді нове слово в українському мовознавстві»** (виділення наше – *Н. К.*) [17:428]. У своїй статті Ю. Шевельов тричі називає Василя Сімовича «великим ученим» (окрім того, цими ж словами починається власне журнальна стаття) і навіть визначає його місце серед поважних лінгвістів: «постать [Сімовича] ... посяде заслужене місце в українській науці поруч Житецького, Михальчука, Кримського, Синявського» [17:427]. На завершення статті Ю. Шевельов називає найголовніші риси, що характеризують Василя Сімовича як науковця: «сувора методологія, повага до фактів, вичерпне знання джерел, наукова чесність, ідейність, переконаність, дисциплінованість, широкий круговид, колосальна працьовитість» [17:430].

Другу статтю «Vasyl' Simovych and his work» Ю. Шевельов написав англійською мовою в 1978 році, мешкаючи в Нью-Йорку (на той момент Шевельов мав уже 70 років життя, тобто він був майже вдвічі старший проти своїх 36 років, коли він написав свою першу статтю про В. Сімовича). То є вступна стаття до збірки мовознавчих розвідок і статей Василя Сімовича, упорядником якої виступив той же Юрій Шевельов. За обсягом ця стаття значно більша за попередню – 48 друкованих сторінок. На початку розвідки Ю. Шевельов описує дитячий та юнацький періоди життя Сімовича, широко використовуючи спогади його друзів і сучасників. Поступово дослідник переходить до аналізу мовознавчих праць В. Сімовича.

Розпочинає він із «Граматики української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці» (друге видання, 1921 р.), що постала як результат десятирічної праці Сімовича-вчителя і на той час стала «унікальна» [15:6]. Сімовичева «Грамматика ...» вигідно відрізнялася від уже написаних під ту пору у великій кількості граматик тим, що її автор дослідив українську мову в діяхронічному аспекті (як висловився Ю. Шевельов, «мову взято розтягнутою в

часі – від Котляревського аж до Сімовича»³ [15:6]). «Це була індивідуальна особливість граматики Сімовича, – підкреслює Шевельов, – її нововведення проти інших наявних граматик, революційне ...» [15:6]. Завдяки такому підходові «Сімович зміг висвітлити велику кількість особливостей літературної мови, показати їхню стилістичну вартість і створити об'єктивне описання цілком окремо – то було нечуване – від історії й діалектології мови» [15:6]. І хоча Ю. Шевельов досить високо оцінює Сімовичеву граматику, що підтверджує, наприклад, така цитата: «ГраMATика Сімовича 1921 року стала новим словом у синхронному описі української мови і в багатьох попередником найбільшого досягнення 20-х років – праці О. Синявського "Норми української літературної мови" (1931)» [15:6], проте автор статті висловлює і критичні зауваги. Так, недоліком «Граматики ...», на думку Ю. Шевельова, є намагання В. Сімовича всі правила й закономірності української мови зробити нормою (Шевельов назвав це «нахилом до припису») [15:6]. Як пояснює Ю. Шевельов, у такому разі постає проблема суб'єктивності, адже нормалізаторська робота, «що її звичайно виконували безособові колективні комісії, установи і т. ін., мала виконати одна людина» [15:6]. І навіть сформульовані та подані у вступі до «Граматики ...» критерії, що їх використовував В. Сімович, відбираючи ту чи ту мовну одиницю / конструкцію, не завадили Ю. Шевельову визнати Сімовичеву «політику нормалізації» складною, а інколи суперечливою [15:6].

Далі Ю. Шевельов розглянув праці В. Сімовича, присвячені українському правописові. Перша поважна стаття на цю тему «Латинка для нашої бібліографії» з'явилася 1927 року. Логічним продовженням стали такі праці мовознавця: «Йосеф Їречек і українська мова» (1932 р.); «Правописні системи М. Драгоманова» (1932 р.); «Система української латиниці» (1934 р.); «Історія українського правопису» (1934 р.); «Кулішева мова й «кулішівка» (1937 р.); «Літери і політика» (1943 р.). На основі докладного вивчення названих праць Ю. Шевельов вибудував «цілком зрозумілу» концепцію, або систему поглядів

³ Цитати подаємо за статтею Юрія Шевельова «Життя і праця Василя Сімовича», що з'явилася в газеті «Слово» (ч. 23, 1991 р.; ч. 46-47, 1992 р.) у перекладі з англійської мови Романа Дяченка.

В. Сімовича на правопис, зауваживши при тому, що «Сімович був далекий од того, щоб створити закінчену історію українського правопису» [16:7].

Критично поставився Ю. Шевельов і до Сімовичевих праць з історії літературної мови. Як зазначає автор розвідки, В. Сімович «не залишив жодної системної праці з історії літературної мови. Навіть більше, жодної статті, за одним винятком» [15:6]. Цим винятком є стаття «Дещо про Шевченкову архаїзовану мову» (1938 р.), яка «за багатством спостережень, майстерністю контрастового зіставлення й порівняння різноманітних Шевченкових текстів і функціональним аналізом ... застається неперевершена з-поміж численних дослідів поетової мови й стилю» [15:6]. І знову натрапляємо на критику Ю. Шевельова: «Сімович не зробив навіть спроби знайти своєму досліді [мається на увазі названа стаття – *Н. К.*] якесь місце в розвитку літературної мови» [15:6]. Ось як Ю. Шевельов пояснює причину того, що Василь Сімович «не написав практично жодної праці, що її можна безпосередньо й цілком віднести до дисципліни»: «... сам Сімович ... був не готовий на такий дослід, попри свою філологічну й неограматичну наукову освіту, ні на пізніший нашарок празької фонології» [15:6].

Так само критично оцінив Ю. Шевельов і Сімовичев підручник для студентів під назвою «Нарис граматики староболгарської (староцерковно-слов'янської мови)» (1926 р.), вважаючи його «компіляцією» з підручників А. Лескієна, В. Вондрака, С. Кульбакіна, О. Гуєра та інших мовознавців [див. 16:7]. Щоправда, дещо позитивне Ю. Шевельов усе ж таки знайшов у зазначеній праці: «Сімовичева заслуга полягає тільки в тому, що він провів деякі паралелі між українською й церковнослов'янською мовами і в дуже систематичній, яскравій презентації, орієнтованій на студентській рівень, з багатьма посилами на самого себе» [16:7].

І в другій статті, як і в першій, Ю. Шевельов не оминає своєю увагою «дуже своєрідну» розвідку «Рідна мова й інтелектуальний розвій дитини» (1934 р.), яка, на думку дослідника, «гідна критики за аргументацію й висновки» [16:7]. По-перше, В. Сімович, як зазначає критик, не розрізняв таких

понять, як *двомовність* та *інтерференція* (за Ю. Шевельовим: «... іноді Сімович говорить про двомовність, в інших випадках про накладання іншої мови на рідну, що не одне й те саме»), а по-друге, уся Сімовичева стаття є «внутрішньо суперечлива»: «вона звертає од прагматичного підходу до ідеалістичного й бере принципи структуралізму, щоб збудувати на них відверто романтичну споруду» [16:7].

Попри критичні зауваги, друга стаття Ю. Шевельова сповнена глибокої поваги до В. Сімовича-вчителя, який усе своє життя присвятив досягненню однієї мети – національному відродженню країни й скасуванню колоніального статусу її нації. Увиразнює праці В. Сімовича-вченого «любов до рідної мови, а також бажання виділити її специфічні особливості» [16:7]. Загальна оцінка В. Сімовича як дослідника і мовознавця, надана Ю. Шевельовим, досить висока: «Внесок Сімовича сюди [у систему об'єктивних знань української мови та її історії] солідний і розрахований на перспективу. Цю перспективність забезпечила глибока Сімовичева обізнаність, його дбайливе ставлення до фактів, поєднане з філологічною точністю й точністю в методології: спершу філологічною й неграматичною, пізніше структуралістичною особливою видозміни, що вона всотала деякі елементи традиційного українського, де в чому популістського романтизму, але змогла переважно підкорити їх вимогам твердого, об'єктивного аналізу західного зразка» [16:7]. Ю. Шевельов визнає В. Сімовича першим структуралістом в українській лінгвістиці, що забезпечило йому «особливе місце в історії цієї дисципліни», і висновковує: «його досліді історії українського правопису й української антропоніміки вийшли на працю першовідкривача, так само, як питання будови українського слова. Його внесок до української історичної фонології й морфології піднімає цілину цих дисциплін і готує ґрунт на дальші досліді ...» [16:7].

І все ж таки, якщо в першій статті Ю. Шевельов називає свого вчителя та колегу «великим ученим», то в другій статті він знімає Сімовича з цього умовного п'єдесталу, і пише, що останній лише «мав потенціал великого вченого», який до того ж не був зреалізований [14:6]. Причиною тому були

історична доба й ті суспільно-політичні умови, що склалися під ту пору на території Західної України: «... йому привелося жити під час і на терені Східноєвропейських воєн, революцій і соціальних зрушень 1905, 1914-го, 1939–45 рр. ...» [14:6].

Отже, проаналізувавши й зіставивши дві статті від одного автора про одну й ту саму особистість, можемо сказати, що обидві вони абсолютно різні як формою (перша є по суті некролог, друга – вступна стаття, написана англійською мовою до збірника мовознавчих праць Василя Сімовича), так і обсягом (перша – 2 друковані сторінки; друга – ґрунтовна, докладна розвідка на 48 друкованих сторінок). Схожі вони змістом: і там, і там ідеться про Василя Сімовича як дослідника й мовознавця. А от щодо оцінки мовознавчого доробку Сімовича, наданої Ю. Шевельовим, то тут статті знову ж таки різняться: не сказати, що вони за цим критерієм полярні, але вони й не однакові (адже оцінке судження *«він був великий учений»* суттєво відрізняється від *«він мав потенціал великого вченого»*). Припускаємо, що такі неоднакові оцінки від однієї особи можна пояснити віком і обставинами: перша стаття була написана 36-річним Юрієм Шевельовим майже одразу після смерті В. Сімовича, друга стаття вийшла з-під пера вже 70-річного досвідченішого (і з погляду особистості, і з погляду науковця) Шевельова, який уже спокійно, на відстані часу, спробував об'єктивно проаналізувати мовознавчий доробок В. Сімовича й дати йому належну оцінку.

І все ж таки ця оцінка залишається суб'єктивною.

Література

1. Білоус М. Василь Сімович (1880–1944). Життєписно-бібліографічний нарис / Марія Білоус, Зиновій Терлак. – Львів, 1995. – 178 с. – (Наук. тов. ім. Шевченка у Львові. Визначні діячі НТШ, № 3).
2. Горбач О. Василь Сімович і його «Грамматика української мови» (1921) / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / Олекса Горбач. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 440– 450.

3. Гуйванюк Н. Вплив мовознавчих поглядів Василя Сімовича на формування українських граматичних концепцій у 20-30-х рр. ХХ ст. / Н. В. Гуйванюк // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту : Зб. наук. праць. – Вип. 312–313. Слов'янська філологія. – Чернівці : Рута, 2008. – С. 216–223.
4. Гумецька Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст. / Лукія Гумецька. – К. : АН УРСР, 1958. – 298 с.
5. Дзензелівський Й. Сімович Василь Іванович / Українська мова : [енцикл.] / [ред. кол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін.] / Й. О. Дзензелівський. – К. : Вид. "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 598–599.
6. Кацімон О. Дискусійні питання українського правопису в ділянці морфології української літературної мови : З окремими увагами на погляди Василя Сімовича / О. Кацімон // Дивослово: Українська мова й література в навч. закладах : Науково-методичний журнал Міністерства освіти і науки України. – 2009. – №3. – С. 27–33.
7. Ковалів П. Василь Сімович / П. Ковалів. – Вінніпег : [б. в.], 1953. – 43 с.
8. Погребенник Ф. Василь Сімович – український вчений і громадсько-культурний діяч / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 2: Літературознавство. Культура / Упорядк. Л. Ткач, О. Івасюк за участю Р. Пилипчука, Я. Погребенник; передм. Ф. Погребенника. / Федір Погребенник. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 11–22.
9. Редько Ю. Сучасні українські прізвища / Юліан Редько. – К. : Наук. думка, 1966. – 217 с.
10. Русанівський В. Структура українського дієслова / Віталій Русанівський. – К. : Наук. думка, 1971. – 315 с.
11. Тарновецька Л. Мовознавча спадщина В. Сімовича і сучасність / Л. О. Тарновецька // Культура слова : Респ. міжвідомч. збірник. – К., 1991. – Вип. 41. – С. 52–58.
12. Ткач Л. Мовознавчий світогляд Василя Сімовича в контексті сучасних потреб українського мовознавства / Людмила Ткач // Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича : Зб. наук. пр. Вип. 312–313: Слов'янська філологія / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 29–35.
13. Ткач Л. Передмова / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / Людмила Ткач. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 13–28.

14. Шевельов Ю. Життя і праця Василя Сімовича / Юрій Шевельов // Слово. – 1991. – Ч. 23. – С. 6–7.
15. Шевельов Ю. Життя і праця Василя Сімовича / Юрій Шевельов // Слово. – 1992. – Ч. 1 (46). – С. 6–7.
16. Шевельов Ю. Життя і праця Василя Сімовича / Юрій Шевельов // Слово. – 1992. – Ч. 2 (47). – С. 6–7.
17. Шевельов Ю. Незаступна втрата. Василь Сімович – мовознавець / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / Юрій Шевельов – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 426–430.
18. Шевельов Ю. Сімович Василь / Ю. Ш. [Юрій Шевельов] / Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ–II). – Париж, Нью-Йорк, 1976. – Т. 8. – С. 2840–2841.
19. Ясеницька М. Спогади про Стрийка Василя / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / Марія Ясеницька. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 433–437.
20. Shevelov G. Vasyl' Simovyč and his work / Vasyl' Simovyč / Ukrainian Linguistics Studies and Articles / [Edited and with Introduction by George Y. Shevelov]. – Ottawa : The University of Ottawa Press, 1981. – P. 7–56.